

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЖУК ОКСАНА ІГОРІВНА

УДК 821-14.09.02"654":7.049.1

**ВНУТРІШНЯ КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА ЛІРИЧНИХ ТЕКСТІВ
(РІЗНОВИДИ АДРЕСАНТА, АДРЕСАТА
І ЛІРИЧНОЇ ЕКСПРЕСІЇ)**

10.01.06 – теорія літератури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

ЛЬВІВ – 2019

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Будний Василь Володимирович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Ткаченко Анатолій Олександрович
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Інститут філології,
кафедра історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості

кандидат філологічних наук, доцент
Мальцев Валентин Сергійович
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
кафедра української літератури

Захист дисертації відбудеться «26» вересня 2019 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «__ серпня» 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук

Р. О. Крохмальний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сьогодні літературознавча думка зацікавлено обговорює особливості художньої комунікації на матеріалі нарративних текстів, свідченням чого є успішний розвиток наратології з її розгалуженим інструментарієм і витонченими методологічними підходами. Щоправда, належної уваги дослідників ще не привернула лірика, яка порівняно з іншими літературними родами менше піддається прагматичному аналізу. Проблема комунікативних зв'язків у ліричних текстах залишалася на периферії уваги формалістів, постструктуралістів, деконструктивістів та наратологів. Перші спроби пристосування наратологічного поняттєвого апарату до ліричної сфери, які з'явилися нещодавно в англо-американському та німецькому літературознавстві (Є. Мюллер-Зеттельман, М. Рубік, М. Пфістер), мусимо визнати суперечливими, оскільки вони не завжди враховують специфіку цього літературного роду.

В українському літературознавстві В. Смілянська та ряд інших науковців започаткували дослідження суб'єктної організації ліричних текстів ще у 1980-х роках, однак і досі недостатньо розробленими й неупорядкованими залишаються теоретичні аспекти, методологічні підходи й термінологічний апарат, що спричиняє відставання цієї важливої дослідницької галузі від наратології. У сучасній науці визріло усвідомлення важливого завдання літературної теорії – вивчення ліричного мовлення на комунікативній площині, яка є спільною для епічної нарації, діалогічної форми у драмі та ліричної експресії, що водночас виявляє своєрідність кожного літературного роду.

Відповідно, актуальність обраної теми зумовлена потребою з'ясувати специфічну природу лірики, орієнтуючись на досягнення наратології і творчо переймаючи в неї досвід та розвиваючи узагальнююче моделювання на основі емпіричних спостережень. Дослідження в цьому напрямі дасть змогу впорядкувати теоретико-методологічні засади «лірикознавства», концепцію ліричної експресії, типологію її комунікативних інстанцій та викладових форм.

З огляду на те, що домінантною функцією мови є комунікативна, перспективним концептуальним підходом до вивчення лірики є з'ясування її внутрішньотекстової структури з урахуванням риторичної природи художньої комунікації. Предметом комплексного наукового дослідження повинні стати специфіка ліричного мовлення як експресії (вираження) внутрішнього світу людини, комунікативні рівні та різновиди суб'єкта ліричного мовлення, образ ліричного адресата як комунікативної інстанції.

Утім, осмислення ліричних текстів у категоріях комунікативних структур – річ доволі ризикована. Річ у тому, що будь-який текст художньої літератури, зокрема й лірики – це гра творчої уяви письменника, де панує художній вимисел. Ліричну комунікацію розглядаємо не як явище фактуальне, а навпаки – фікціональне. Комунікативна ситуація, що обрамлює ліричне повідомлення, є лише риторичною формою, заповненою «квазі-судженнями» (Р. Інгарден). Найважливіше завдання полягає в тому, щоб розглянути особливості функціонування інтенційного спрямування у ліричному тексті, що реалізується у змісті та формах ліричної експресії.

Зв'язок роботи з науковими темами. Тема запропонованого дослідження пов'язана з планами науково-дослідної роботи кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка. Основний напрям досліджень здійснено за програмою «Літературознавча думка від класики до сучасності: концепти, теорії, методології» (№ держреєстрації 0115U003695), над якою кафедра працювала в період 01.2015-12.2017 р. Тему дисертації затверджено на вченій раді Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №37/1 від 28 січня 2015 року).

Наукова мета дослідження полягає у створенні внутрішньокommунікативної моделі ліричних текстів та окресленні комплексних взаємозв'язків у системі адресант – лірична експресія – адресат, що породжують комунікативні смисли художньо-естетичного характеру. Зазначена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати мистецьку природу лірики як літературного роду та основні підходи до її інтерпретації;
- 2) розглянути теоретичні концепції ліричної комунікації у світовому та українському літературознавстві;
- 3) окреслити засадничі методології та термінологічно-поняттєвий апарат для дослідження ліричного мовлення;
- 4) обґрунтувати ліричну експресію як специфічну викладову форму лірики, відмінну від епічної нарації та діалогічної форми у драмі;
- 5) побудувати суб'єктну систему ліричної експресії, розмежувавши основні її інстанції;
- 6) розглянути багатофункціональність ліричного адресата з урахуванням його риторичної природи;
- 7) систематизувати типологію проявів ліричної експресії та виділити головні критерії для такого формування.

Об'єкт дослідження – ліричні твори та цикли, у яких формальна структура й семантичне наповнення надаються для простеження комунікативних зв'язків та різновидів ліричної експресії. Теоретичні спостереження базуються переважно на поетичних текстах ХХ-ХХІ і попередніх століть. Зокрема, до аналізу комунікативної структури залучено ліричні твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Миколи Вороного, Олександра Олеся, Спиридона Черкасенка, Максима Рильського, Михайля Семенка, Павла Тичини, Миколи Хвильового, Євгена Маланюка, Володимира Сосюри, Богдана-Ігоря Антонича, Володимира Свідзинського, Олени Теліги, Андрія Малишка, Івана Драча, Дмитра Павличка, Юрія Тарнавського, Емми Андіївської, Ліни Костенко, Василя Симоненка, Василя Стуса, вісімдесятників та літературного угруповання «Бу-Ба-Бу», Сергія Жадана, Галини Крук, Світлани Поваляєвої, Назара Федорака та інших авторів.

Предмет дослідження – теоретичні аспекти внутрішньокommунікативної структури ліричних текстів, типологія адресата, адресанта й ліричної експресії.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Загальною методологічною основою дисертаційної роботи є наукові підходи до вивчення лірики як роду

літератури, розроблені у працях Девіда Сміта (David N. Smith), Джонатана Каллера (Jonathan Culler), Бріджит Пойкер (Brigitte Peucker), Еви Мюллер-Зетельман (Eva Müller-Zettelmann), Анатолія Ткаченка, Юрія Чумакова, Тамари Сільман, Віталія Назарця, Івана Лучука, Валентина Мальцева, Андрія Підпалого. У дисертації застосовано елементи наративних методик (Вольф Шмід, Моніка Флудернік, Ігор Папуша, Микола Ткачук), теорії комунікації (Георгій Почепцов, Ольга Яшенкова, Вадим Дементьєв), комунікативної лінгвістики (Форій Бацевич, Вікторія Скрябіна), літературної комунікації (Йоганнес Андерегг, Януш Славінський, Александра Окопєнь-Славінська, Дітер Бурдорф, Роджер Селл, Юрій Левін, Ніна Артюнова, Сергій Сисоєв, Ніна Зражевська, Яна Двоєнко), теорії діалогічності (Борис Корман, Михайло Бахтін, Наталія Малютіна), суб'єктної організації лірики (Валерія Смілянська, Лариса Куца).

Методи дослідження. В основу дослідження закладено застосування комплексу методів, що дали змогу вивчити внутрішню комунікативну структуру ліричного тексту. За допомогою культурно-історичного методу досліджено становлення лірики як роду літератури й, зокрема, осмислення її комунікативної природи. Компаративний і типологічний методи уможливили творення багаторівневої моделі ліричної експресії, змісту та форм її вираження, а також суб'єктів і адресатів. Головним дослідницьким методом є структурний аналіз ліричної комунікації, на основі якого простежено наявність або відсутність її функціональних складників (ліричного адресанта, адресата, ліричної експресії). Додатково залучено психоаналітичний та екзистенціалістський методи для інтерпретації найбільш суб'єктивної форми лірики – першоособової. Герменевтичний підхід застосовано для глибинного тлумачення текстів з імпліцитними комунікативними інстанціями.

Наукова новизна роботи. На основі критичного аналізу досліджень попередників та власних теоретичних напрацювань уперше в українському літературознавстві запропоновано систематизовану багаторівневу комунікативну модель ліричної експресії, її змісту, форм, суб'єктів і адресатів ліричного мовлення.

Уточнено уявлення про специфіку лірики як літературного роду і вдосконалено методіку дослідження функціональних чинників внутрішньої комунікативної структури ліричного мовлення – адресанта, адресата і ліричної експресії.

Новизна дослідження відображена у **положеннях**, що виносяться на захист:

1. Лірика як літературний рід має розгорнуту комунікативну структуру, що проявляється в ліричній експресії вольових прагнень, емоційних сплесків, концепційного мислення. Лірична експресія комунікативно спрямована від адресанта до адресата, зокрема й до власного ліричного Я (лірична автокомунікація).

2. На відміну від нарації в епосі та діалогічної форми у драмі, особливості ліричної комунікації полягають у специфічній формі викладу – ліричній експресії думки, почуття, волі, споглядання і гри у параметрах ліричної суб'єктності «Я –

тут – зараз». Це й визначає складність пристосування наратологічного інструментарію до аналізу ліричних текстів.

3. Взаємодія реального автора і читача, а також риторичних адресантів (ліричного Я) та умовних адресатів структурно вкладається в узагальнену модель ліричної комунікації з її зовнішнім та внутрішнім рівнями.

4. Категорії «абстрактний автор», «власне автор», «суб'єкт мовлення та свідомості» є структурними елементами ліричної комунікації, які риторично співвідносяться з її основною інстанцією – ліричним Я.

5. Інстанція ліричного адресата, попри свою риторичну природу, у тексті постає багатofункціональною, а явище ліричної адресації розкриває значення інтенційної спрямованості ліричного мовлення на адресата.

6. Різновиди ліричної експресії (ліричного вираження думки, почуття, відчуття, мовної гри) розкриваються у взаємозв'язку з іншими інстанціями, а функціонування ліричної експресії на межі семантичного та структурного рівнів ліричного тексту розкриває його комунікативні властивості.

7. Засоби й форми вираження ліричної експресії містять такі класифікаційні ознаки, як суб'єктна організація, комунікативні засоби та коди у тексті. Експресія експериментальної лірики проявляється в різноманітних формах захоплення мовною грою і творчою фантазією.

Теоретичне значення дослідження полягає в систематизації та узагальненні наукових досліджень комунікативної специфіки лірики. Уточнено й розширено термінологічне значення поняття «лірична експресія». Простежено безпосередній зв'язок ліричної експресії та внутрішньотекстових комунікативних інтенцій. Обґрунтування критеріїв специфіки комунікативного зв'язку між різними типами ліричних адресантів і адресатів створює теоретичні підвалини для інтерпретації семантичного наповнення ліричного тексту.

Практичне значення. Результати й матеріали дослідження можуть бути використані в навчальних університетських курсах, що присвячені ліриці як роду літератури, теорії літератури загалом. Запропонований аналіз комунікативних структур знадобиться для теоретичних досліджень лірики, як і для історико-літературного вивчення етапів її еволюції.

Апробацію результатів дослідження, які є основою цієї роботи, було оприлюднено в усних доповідях на міжнародних наукових конференціях України: XXVIII щорічна наукова франківська конференція «Чи маю вас ловити, тіні, сіттю слова? Художній світ Івана Франка» (Львів, 2014), Всеукраїнська наукова конференція «Не попів слів, а серця жар»: філологічні обрії Івана Денисюка (до 90-річчя від дня народження Івана Денисюка) (Львів, 2014), XIII Всеукраїнська наукова конференція молодих філологів «Vivatacademia»: Українська філологія – історія, теорія, методологія» (Львів, 2015), XXIX щорічна наукова франківська конференція «Націософія Івана Франка» (Львів, 2015), Міжнародна наукова конференція «Поетика дому» (Київ, 2016), XIII Всеукраїнська наукова конференція молодих філологів «Vivatacademia»: Українська філологія – історія, теорія, методологія. Апостоли національного духу (До 160-річчя Івана Франка та 150-річчя Михайла Грушевського)» (Львів, 2016), I Міжнародна наукова

конференція «Слов'янські студії» (Миколаїв, 2016), Міжнародний науковий конгрес «Іван Франко: Я єсть пролог...» (до 160-річчя від дня народження) (Львів, 2016), Всеукраїнська наукова конференція «Генераційний феномен як бунт і де(кон)струкція» (Львів, 2017), Всеукраїнська наукова конференція молодих філологів «Vivatacademia»: «Національно-визвольні змагання в українській літературі» (Львів, 2017).

Публікації. Результати дослідження подано у восьми наукових одноосібних публікаціях, чотири з яких надруковано у фахових виданнях. Одна стаття опублікована у закордонному виданні. Три праці додатково відображають результати дисертації.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань), 2 таблиць та 2 рисунків. Загальний обсяг роботи – 233 сторінки, з яких 191 становить основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність та новизну дослідження, а також його об'єкт, предмет, мету, завдання й методологічну базу. Окреслено теоретичне та практичне значення роботи, розкрито наукову новизну, наведено дані щодо апробації отриманих результатів дисертації та публікацій.

Перший розділ – «Лірична комунікація у дзеркалі літературної теорії» – присвячено аналітичному огляду формування та основних етапів розвитку теорії лірики, зокрема наукового осмислення її комунікативності. Окреслено відмінності форм вираження лірики від епічної нарації та драматичної діалогічності. Розкрито поняття ліричної експресії як словесного виразу думки, почуття, настрою суб'єкта мовлення. Запропоновано модель комунікативних рівнів ліричної експресії, її змісту, форм і співвідношення з різними типами адресантів та адресатів.

У *першому підрозділі – «Традиція і сучасний стан дослідження проблематики»* – здійснено огляд концепцій, що стосуються комунікативної природи лірики. Цей особливий літературний рід отримав висвітлення ще в працях античних філософів, проте лише у ХХ столітті розпочалося теоретичне осмислення проблематики ліричної комунікації. У дисертації розглянуто кілька важливих етапів теорії лірики: міфологічний (давньогрецька філософія – теорія Просвітництва), німецька класична естетика з її розумінням лірики як неординарної формальної структури та експресивного мовлення, формалістичний та наратологічний. Жоден із цих підходів не запропонував вичерпного наукового аналізу комунікативної структури ліричного повідомлення, що передбачав би комплексну взаємодію ліричних інстанцій. Якщо на міфологічному етапі ліричний текст ще не цілком впевнено розглядався як художня структура, то в лоні посткласичної наратології відбулось штучне накладання грубої теорії на тонку природу лірики, а формалісти (окрім Р. Якобсона) спробували замкнути її в тісних рамках структури та класифікацій. У підрозділі узагальнено результати сучасних вітчизняних (В. Смілянська, А. Ткаченко, А. Біла) і закордонних (А. Окопєнь-Славінська, Б. Корман, Ю. Левін, Дж. Каллер, Є. Мюллер-Зеттельман,

С. К'еркегард, Р. Селл) досліджень суб'єктної організації лірики, її наративної природи та особливостей комунікативної структури.

У *другому підрозділі* – «*Ліричне мовлення як експресія думки, почуття, волі, споглядання і гри*» – на основі комунікативної моделі Р. Якобсона розглянуто концепт ліричної експресії як специфічного комунікативного процесу. Увагу зосереджено на функціях, які супроводжують кожен її різновид: експресії почуття притаманна емотивна функція; експресії думки – метамовна функція; експресії споглядання або візії – референтивна функція, зосереджена на тематичному предметі; експресії волі або прагнення – конативна (імпресивна) функція, а експресії мовно-інтелектуальної гри – поетична (естетична) функція. Відзначено, що лірична експресія як мистецька вербальна імітація внутрішнього світу перебуває в опозиції до епічної розповіді та драматичного діалогу.

Специфіка ліричної експресії проявляється в актуальному суб'єктному часопросторі «Я – тут – зараз». Час ліричного висловлювання збігається з моментом емоційного переживання або ідейного розмислу. Ліричний хронотоп керується асоціативним мисленням суб'єкта ліричного мовлення, який з легкістю може уявно мандрувати просторами, повертатись у минуле, зазирати в майбутнє, що підсилюється засобами ретроспекції та проспекції. І, залежно від суб'єктивного досвіду ліричного Я, текст набуває меланхолійної або віталістичної емоційної тональності.

Досліджено риторичність ліричної експресії крізь призму мовленнєвих актів, що розкривають експресію ліричного повідомлення (питання, благання, прокляття, плач, похвала, молитва, пророцтво) та експресивного синтаксису, який виражає почуття і волю мовця та адресує їх сприймачеві (питальні, спонукальні, окличні речення, звертання, вигуки). Поряд з риторичними засобами існують різноманітні форми патетики, що формують тональність ліричного повідомлення (сентиментальна, романтична, гумористична тощо).

Такі формотворчі чинники ліричної експресії, як ритмічність та упорядкована фоніка, є специфічними атрибутами ліричної експресії – підсилюють настроєвість та увиразнюють зміст, спрямовуючи читацьку рецепцію на заглиблення в емоційну й медитативну сферу ліричного тексту. Візуалізацію ліричного повідомлення корегують засоби графіки та пунктуації. З'ясовано, що відсутність знаків пунктуації не звужує ліричну експресію, а навпаки знімає граматичні та логічні обмеження, що дає змогу значно збільшити полісемантичність поетичного тексту. У візуальній поезії засоби графіки виконують жанроутворювальну функцію.

Звернено увагу на ліричну експресію як явище розмаїте: чітка ритмічність тут сусідує з фонічною прозорістю верлібру, насичена метафоричність – із умисною безобразністю в деяких поетичних течіях, графічно впорядковане розташування на сторінці – з поезією в прозі тощо. Пояснюється багатство форм взаємодією не лише з іншими родами літератури, а й із видами мистецтва. Маємо на увазі такі явища, як драматизація в рольовій ліриці, музичність у символізмі, роль малярських ефектів в імпресіонізмі, застосування досвіду кінематографії в

поезії авангардизму, роль інтернету у трансформаціях сучасного поетичного тексту.

Треба розрізнати експресивність і ліричну експресію. Експресивність означає емоційно-вольове забарвлення не лише художнього, а й будь-якого комунікативного повідомлення. Натомість лірична експресія – це основна форма словесного викладу в ліриці, яка, на відміну від епічної нарації та драматичної форми, виражає внутрішній світ – відчуття і почуття, настрої й думки, прагнення і стани – ліричного Я, імітуючи різні види схвильованого мовлення (внутрішній монолог, ліричний діалог, виголошений монолог, опис, ліричне споглядання, візія, пророче мовлення тощо) за допомогою широкої гами художньо-виражальних засобів поетичної фоніки, ритміки, строфіки, графіки, лексики, синтаксису, риторичних фігур, образної системи, композиції, тематики, інтертекстуальності.

У *третьому підрозділі* – *«Модель комунікативних рівнів ліричної експресії, її змісту, форм, суб'єктів та адресатів»* – розкрито поняття «суб'єкта ліричної експресії», який, навіть не маючи комунікативної інтенції, стає учасником комунікативного акту, оскільки своїм автокомунікативним самовираженням привертає увагу сприймача. Виділено такі його різновиди, як ліричне Я сповідальної лірики, ліричне Я медитативної лірики, ліричне Я апелювальної лірики, ліричне Я зображальної лірики та ін.

Підсумком аналітичного розмірковування над специфікою ліричної експресії є багаторівнева комунікативна модель ліричної експресії, її змісту, форм, суб'єктів та адресатів, випрацювана на основі концепцій А. Окопєнь-Славінської, В. Шміда і В. Смілянської.

Другий розділ – *«Суб'єктна система ліричної експресії»* – присвячено дослідженню функції та різновидів суб'єкта ліричного мовлення. Розглянуто різноманітні зв'язки у системі «ліричний мовець – ліричне мовлення», на основі яких розрізнено такі види суб'єктів ліричного мовлення, як абстрактний автор, власне автор, суб'єкт твору, ліричне Я, ліричне Ми, суб'єкт рольової лірики та лірична маска. Посередником між біографічним Автором і його ліричним текстом є внутрішньотекстовий суб'єкт мовлення, котрий може бути наближеним до Автора (ліричне Я) чи віддаленим від нього (особливо в рольовій ліриці).

У *першому підрозділі* – *«“Власне автор”, “абстрактний автор”, “суб'єкт твору”»* – простежено відмінності між цими інстанціями та характер їхнього функціонування у ліричному тексті. Зіставлення здійснено з огляду на категорії «абстрактного автора» В. Шміда, «суб'єкта твору» за А. Окопєнь-Славінською та «власне автора» В. Смілянської. На прикладі поетичного тексту С. Поваляєвої проаналізовано функції учасників суб'єктної організації, що розкриваються на різних комунікативних рівнях. Ліричне Я не контролює спосіб мовлення ліричних персонажів, але спілкується з ними і у власному коментарі (ліричній медитації) інтерпретує сенс їхніх висловлювань. Суб'єкт твору, за А. Окопєнь-Славінською, проявляється у жанрових, композиційних і стилістичних правилах побудови твору.

У *другому підрозділі* – *«Ліричне Я»* – йдеться про основного суб'єкта ліричного мовлення – інстанцію, яка функціонує на внутрішньотекстовому рівні ліричної комунікації. Висловлено застереження щодо його ототожнення з особою

реального автора, який перебуває на зовнішньому комунікативному рівні й не обов'язково гармоніює з ліричним Я (М. Гірняк). Підкреслено відмінність між поняттями «ліричне Я» і «ліричний герой»: перше належить до сфери адресанта, а друге (разом із синонімічним «ліричний персонаж») – до тематичної сфери експресії.

Поширене в західному літературознавстві поняття «голос» пропонуємо трактувати як атрибут суб'єкта ліричного мовлення: цей голос належить певному ліричному Я, а не навпаки. Цей голос (спокійний чи уривчастий, буденний чи патетичний, іронічний чи болючий) малює образ ліричного Я разом з іншими образними штрихами. До таких засобів образотворення експліцитного ліричного Я належать портретне зображення, образні деталі, які окреслюють риси вдачі, біографічні події, стилістично індивідуалізоване мовлення тощо. Експресивна тональність ліричного повідомлення дає підстави виокремити медитативне, сповідальне та апелятивне Я ліричного тексту.

Третій підрозділ – «Автокомунікація в ліриці: самотність та самотність» – присвячено помітній у ліриці ХХ століття переорієнтації комунікативної спрямованості з адресата (ліричне Ти) на адресанта (ліричне Я). Таку обернену адресацію визначаємо як автокомунікацію. Автокомунікативне злиття суб'єкта й адресата мовлення в ліричному Я відбувається в річищі особистісних, психологічних, творчих, соціальних, філософських мотивів. Опосередковано всі ці мотиви стосуються феномену рефлексивної самотності, яка в творчості кожного поета набуває різного емоційного та ідейного забарвлення.

Автокомунікативна форма може виражати добровільне усамітнення, споглядальну позицію або процес самоусвідомлення. Поряд із концептом самотності виділяємо в автокомунікативній ліриці концепт самотності. Досягнення цілісності особи як самотності (К.-Г. Юнг) супроводжується в автокомунікативних текстах інтравертністю мислення, що притаманне поетам-екзистенціалістам. Визначальну роль самотності для утворення автокомунікативної структури в ліричному тексті продемонстровано на текстах В. Свідзинського, добровільне усамітнення якого є головною умовою для відчуття світової гармонії. Натомість у текстах В. Стуса ліричне Я страждає від насильного ув'язнення в самоті, крізь оманливу тишу якої чути зойки екзистенційного розпачу.

У четвертому підрозділі – «Ліричне Ми» – розкрито тип колективного адресанта, який часто не тільки буває адресантом, а й об'єднує адресанта й адресата зв'язком духовної спорідненості та ідейної солідарності. Ліричне Ми може означувати широкий діапазон учасників колективного адресанта – від однієї особи (друга чи коханої людини в інтимній ліриці) й до соціальної групи, нації чи всього людства.

Структурна формація ліричного Ми є жанротворчою для ліричного гімну (національного, релігійного, студентського, спортивного тощо) і поширена в багатьох зразках лірики громадянської («Каменярі» І. Франка) та любовної («Ми підем, де трави похилі» А. Малишка).

У п'ятому підрозділі – «Рольова лірика і лірична маска» – розглянуто тип ліричних текстів, виклад у яких ведеться від імені ліричного персонажа-оповідача,

що нерідко постає як історична, міфологічна чи літературна постать. Ліричний суб'єкт тут не ідентичний образу автора, але може зближуватися з його світоглядною позицією або віддалятися від неї. Під час розгляду різноманітних ліричних текстів було встановлено, що абстрактне й замасковане ліричне Я риторично виражає внутрішні імпульси реального автора у формі перевтілення, «розігрування ролі іншого» (А. Ткаченко).

Образ адресанта рольової лірики зазвичай духовно близький самому авторові (пор. «Трени М. Г. Чернишевського», «Костомаров у Саратові», «Останній лист Довженка» у поезії В. Стуса). Натомість вибір образу маски завжди має приховану комунікативну мету. Багато відомих українських поетів удавалися до своєрідного ефекту маски не з мистецьких, а з політичних причин – щоби приховати свій істинний талант під маскою поета-соцреаліста. У постмодерністичних текстах цей засіб зумовлено його пародійністю та багатозначністю.

Існування всіх окреслених попередньо суб'єктних форм вираження неможливе без його підсилення риторичними засобами, власне через які й відбувається опосередкований комунікативний зв'язок у ліричному повідомленні. Про це йдеться у *шостому підрозділі* – «*Риторика ліричного мовця*». Порівняно з іншими літературними родами, у ліриці всі чинники комунікативної ситуації «(Автор) Я – ліричне мовлення – Ти (Читач)» зазнають специфічної трансформації: вони набувають підкресленої риторичності й підпорядковуються завданням ліричної експресії – висловленню переживань ліричного адресанта. Риторичні механізми підвищують силу адресованих інтенцій, експресивного наповнення та суб'єктності.

Третій розділ – «**Адресат і його різновиди**» – розкриває комунікативні властивості внутрішньотекстового адресата як цілковито умовної, риторичної інстанції. Порівняно з суб'єктом ліричного мовлення, адресат як комунікативна інстанція є малодослідженим. Увагу дослідників більше привертала явище адресації та комунікативні інтенції. Концепція ліричного адресата, запропонована в дисертації, виявила чимало його різновидів, зумовлених багатофункціональністю цієї інстанції в комунікативній структурі тексту.

У *першому підрозділі* – «*Адресат ліричного твору*» – обґрунтовано функціональний статус ліричного адресата як учасника внутрішньої комунікативної структури. Незалежно від того чи він є колоритно змальованою фігурою, безмовною апострофою чи імпліцитним (неномінованим) компонентом, у внутрішньокомунікативній системі інстанція адресата виконує чимало різноманітних функцій, що змінюються відповідно до тематичного наповнення комунікативного повідомлення ліричного тексту.

Під поняттям «лірична адресація» розуміємо інтенційну спрямованість ліричного мовлення на адресата, в основі якої лежать такі різновиди риторичного звертання, як Ти, Ми, Ви, автокомунікативне Я. Супроводжується адресація розповідною, питальною, спонукальною та окличною модальностями.

Як повноцінна риторична інстанція адресат постає образом того, до кого апелює ліричне Я. Ідентично до образотворення ліричного Я твориться образ ліричного адресата: через мовлення ліричного суб'єкта («Я»), який розкриває певні

образні (портретні, психологічні, ідеологічні) деталі свого адресата, а також за допомогою номінації, вокативу та інших засобів адресації, що виконують фатичну (контактну) функцію.

Порівняно з епічним адресатом, ліричний адресат має безліч риторичних видозмін – ліричне Я може звертатися до відсутніх осіб (дистанційна комунікація), явищ природи (апострофа), абстрактних предметів тощо. Т. зв. квазіадресат (В. Смілянська) може бути адресованою спрямованістю до померлих або неіснуючих адресатів. Адресати виконують жанротворчу функцію, формуючи комунікативну структуру адресованої лірики (послання, присвята, лист), гімну, молитви, коліскової та ін.

Другий підрозділ – «Реальний/умовний адресат» – присвячено розмежуванню цих двох категорій на основі художнього призначення та комунікативної мети самого тексту. Вибудовано принципи ідентифікації комунікативної спрямованості на реального або умовного адресата.

Особливість умовного адресата полягає у його формальній та цілком безмовній участі. Ні суб'єкт поетичного мовлення, ані читач не очікують від нього жодного відгуку, тому його почуття та думки не враховуються ліричним Я. Головне його призначення – підкреслення переживань ліричного Я та емоційно-образне увиразнення ліричної експресії.

Поява в ліричному тексті постаті реального адресата уможлиблює ототожнення внутрішньої комунікативної ситуації з аналогічними ситуаціями в реальному світі. Ім'я адресата не обов'язково має бути внесене в сам текст. Його особа може бути номінована в заголовковому комплексі (заголовок, присвята та ін.). Оскільки місце адресата займає реальна особа, то й адресант частково або ж повністю ідентифікується з реальним автором тексту. Проте на внутрішньому рівні ліричної комунікації статус риторичної інстанції, створеної уявою, не втрачається.

Структура автокомунікації «Я–Ти (Я)» завжди передбачає присутність умовного адресата, оскільки всі переживання, думки, почуття звернені лише до нього самого. Комунікативну інтенцію тут цілком формально спрямовано на риторичну інстанцію Ти-адресата, що її трактуємо як опосередкованого свідка зіткнення ліричного адресанта зі своїм суперечливим началом, проявником його схвильованого емоційного стану.

У *третьому підрозділі – «Ти-адресат»* – розглянуто комунікативну інстанцію, для якої характерна опосередкована діалогічність та апелятивність висловлювань. Схарактеризовано типові структурні різновиди Ти-адресата: односкладну комунікативну модель «(імпліцитне Я) – Ти», двоскладну модель «Я – Ти», а також образні видозміни – певні особи (кохана, друг/недруг, читач), апострофи (умовні адресати). Багатозначність ліричного Ти залежить від різноманітних комунікативних моделей, у яких функціонує ліричне Ти: автокомунікативне ліричне Ти й Ти-адресат, образ якого вимальовується впродовж усього ліричного повідомлення. Автокомунікативне Ти можна виразити формулою «(Я) → Ти (Я)», яку прочитуємо так: імпліцитне ліричне Я, риторично висловивши ліричне повідомлення у Ти-формі, фактично адресує його собі: «У цьому полі,

синьому, як льон, / де тільки ти і ні душі навколо, / уздрів і скляк <...> Ні. Вистояти. Вистояти. Ні – / стояти. Тільки тут ...» («У цьому полі...» В. Стуса).

Характерною рисою ліричної комунікації з Ти-адресатом є інтенція персуазивності – прагнення до переконання та впливу на адресата. Різновиди ліричного Ти залежать від семантичного наповнення ліричного тексту. У ліриці з філософською та громадянською тематикою звернення до ліричного Ти – це напружений мисленнєвий потік, який стосується онтологічних проблем людства або ж самого адресанта. Інтимна лірика вибудовує емоційний профіль Ти-адресата.

У *четвертому підрозділі* – «**Ми-адресат чи Ми-адресація?**» – йдеться про адресовану спрямованість, комунікативні інтенції та функціональні особливості колективного ліричного Ми. Цю інстанцію трактуємо не як самостійного адресата, а як вид Ти- і Ви-адресації, об'єднаної з ліричним Я/Ми. Виділено кілька типів ліричного Ми: Ми-адресація з названим (по імені або в іменниковій чи займенниковій формі) Ти-, Ви-адресатом; Ми-адресація, утворена на основі спільного, об'єднаного фактора; Ми-адресація з неномінованим адресатом, який є інтегрованим, недиференційованим Ми.

Для демонстрації цілісності внутрішнього комунікативного образу ліричного Ми здійснено аналіз трансформацій ліричного звернення до одного й того ж адресата впродовж творчої еволюції одного письменника – В. Стуса. Для цього обрано народ – найбільш популярного адресата в шістдесятницькій поезії. У текстах поета-дисидента простежуємо поступову зміну позицій ліричного Я щодо умовного адресата: на початкових етапах ліричне Ми ще зберігає відчуття колективної єдності зі своїм народом, а пізніші твори демонструють дистанціювання суб'єкта мовлення від упокореного населення поетової Батьківщини, тому ліричне Ми переростає в ліричне Ви. Такі зміни стали наслідком усвідомлення реальних політичних обставин, у яких опинилися автор і його нація.

У *п'ятому підрозділі* – «**Ви-адресат**» – розглянуто адресовану спрямованість комунікативних інтенцій, що виражають певну дистанційованість адресанта від адресата. Часто такі тексти побудовані на розбіжності ідей, поглядів та життєвих позицій ліричних суб'єкта мовлення та адресата. Ви-адресація часто зустрічається в поезії, побудованій на конфліктній ситуації, через що комунікація набирає негативної тональності.

Досліджено вираження ліричного Ви у так званій поезії пам'яті. Хоча звернення стосується осіб, духовно близьких адресантові, проте з ним їх розділяють час та межа світів: «Іду до вас – ви всі попереду / за зримим обрієм моїм. / Полеглі обернулись твердю, / Де має бути рідний дім» («Іду до вас...» В. Стуса). У цих текстах ліричне Я висловлює почуття любові, поваги, захоплення адресатом, чітко окреслюючи образ свого зачудування.

Ліричний адресат, значення якого розкрито в *шостому підрозділі*, «**Неномінований адресат**», за своєю природою є імпліцитним і тісно пов'язаним із непрямими комунікативними смислами. Пошук опосередкованої присутності ліричного адресата в тексті потребує додаткових інтерпретаційних зусиль, а комунікативні інтенції спрямовано на зовнішнього адресата. Отже, внутрішній

неномінований адресат, хоча й відсутній у ланцюзі ліричної комунікації, завжди завуальовано функціонує в тексті, перетворюючись на предмет ліричної експресії.

У четвертому розділі – «Різновиди ліричної експресії» – запропоновано класифікацію цих різновидів. Провідними жанровими критеріями визначено суб'єктну організацію, комунікативні засоби, коди й тематику. Окремо простежено специфіку вияву ліричної експресії в текстах експериментальної поезії.

У *першому підрозділі* – «Типологія ліричної експресії за суб'єктною організацією» – розглянуто категорії першоособової, другоособової та третьоособової лірики. Вираження емоційного спектру від першої особи притаманне *першоособовій ліриці*. За суб'єктною організацією тексту виділяємо кілька різновидів першоособової ліричної експресії – особистісну лірику, лірику колективного Ми, рольову лірику і лірику маски.

Особистісна (сповідальна) лірика позначена найвищою мірою суб'єктивності; провідні її жанри – медитація, елегія, пісня, думка, рубаї тощо.

У ліриці колективного Ми ліричний суб'єкт постає виразником почуттів і прагнень певної спільноти. Провідні жанри – гімн, ораторський вірш. Головна ціль таких текстів – виразити почуття ідейної солідарності.

Рольова лірика і лірика маски є специфічними різновидами ліричної експресії. Текстовий виклад набирає тут форми ліричного роздуму або ліричної оповіді. Приміряння на себе тієї чи іншої ролі проблематизує межу поміж «власне автором» («абстрактним автором») і ліричним персонажем, як, наприклад, в образі жниці у Ліни Костенко: «Я – жниця поденна. / Тяжка моя нива. / За ціле життя я не вижну її».

Суб'єктна форма «ліричної маски» побудована як мовлення персоніфікованих предметів і часто створює ефект одивнення, незвичного світовідчуття: «Я – ніч, стара, / Нездужаю. / Одвіку в снах / Мій чорний шлях» («Укрийте мене, укрийте...» П. Тичини).

Другоособова, або ж адресована лірика характеризується концентрацією ліричної експресії як на суб'єкті мовлення, так і на його адресаті. Виділяємо такі конструкти другоособової лірики: двоскладна модель «Я – Ти/Ви» (жанр послання); односкладна модель «(імплицитне Я) – Ти/Ви», об'єднані в ліричному Ми-адресант + адресат; Ти-, Ви-, Ми-адресати, персонаж /-адресат у діалогізованій ліриці та ліричному діалозі. Головні жанри другоособової лірики – присвята, послання, епістола, епітафія, ліричне повчання, заповіт. Такі тексти, як Шевченкове «До Основ'яненка», містять чітко визначену комунікативну мету (обурення, докір, заборона, заклик до дії).

У *третьоособовій ліриці* експресія виявляється у формах розповіді, опису та ліричного діалогу. Характерна ознака – відсутність адресованої спрямованості, визначальна роль споглядального кута зору та смислової перспективи. Суб'єктом свідомості тут постає імплицитне споглядальне Я, яке виконує комунікативну функцію інтерпретатора. До різновидів третьоособової лірики зараховуємо ліричний опис (портрет, пейзаж), розповідь, діалог.

Провідною ознакою ліричного опису є зображальність, підпорядкована конкретній часопросторовій і психологічній точці зору. Світовідчуття

імпліцитного суб'єкта ліричного споглядання формує різнохарактерні образи. Ось як, наприклад, різняться два образи місяця, створені у неоромантичному і неореалістичному стилях: «В небі місяць зіходить смутний, / Поміж хмарами вид свій ховає, / Його промінь червоний, сумний...» («В небі місяць зіходить смутний...» Лесі Українки) та «Сонного місяця сива лисина / Полум'ям сизим горить...» («Осінній дисонанс» В. Симоненка). Спільним для обох образів є асоціативне бачення предмета крізь призму емоційно забарвленого світовідчуття.

Експресія в текстах ліричної розповіді здійснюється у формі ліричної нарації, яка передає емоційне бачення події. На прикладі поезії «Троянда у вікно» В. Голобородька простежено, як хвилююча і загадкова образність викладеного сюжету перетворює епічну подієвість на ліричну експресію.

Драматизована форма третьоособової лірики постає в ліричних творах, що імітують діалогічне спілкування. Простежено відмінність між ліричним діалогом (текстом, який має суцільну діалогічну будову, як-от поезія О. Ірванця «Сон») і вкрапленням у ліричний текст окремих реплік, функцією яких є підсилення експресивного навантаження («Польові командири...» С. Жадана). Різновидом драматизованої форми є діалогізована лірика: у плані вираження (в ліричній розповіді) тут звучить голос ліричного розповідача, а в плані зображення (в зображеному світі) – голоси ліричних персонажів («Вишеньки» Лесі Українки).

У *другому підрозділі – «Типологія ліричної експресії за комунікативними засобами і кодами»* – з'ясовано, що лірична експресія вживає всі мовні засоби і проявляється в імітації різних форм комунікативного мовлення (усного, писемного, внутрішнього) та автокомунікації (мовчазного споглядання, вслухання, вчування, мовної гри).

Усномовленнєві різновиди ліричної експресії імітують висловлене та ораторсько-публічне мовлення у формах виголошеного монологу і діалогу. Вирізняються ці ліричні конструкції урочисто-піднесеним тоном, декларативністю мовлення із залученням романтичної, меланхолійної або журливої патетики. Порівняно із внутрішнім монологом, що твориться у формі інтравертного комунікативного акту, тобто спрямовується на внутрішні переживання, виголошений монолог та діалог мають екстравертний характер, налаштовані на зовнішнє сприйняття ліричного повідомлення. Окремі жанри імітують притишене мовлення (молитва, колискова), рідше зустрічаються тексти, що відтворюють форми дистанційної комунікації, зокрема телефонну розмову. Характерними усномовленнєвими текстами є наспівні жанри – одні з найдавніших ліричних форм. Романс, пісня, античні форми пісенного походження (пеан, гімн, ода, елегія та ін.), псалом, серенада, ноктюрн – усі ці жанрові форми й дотепер зберегли витончену милозвучність.

До різновидів ліричної експресії, що імітують *писемне мовлення*, належить жанр епістоли (листа), форма якого підкреслює дистанційний зв'язок між комунікантами. Порівняно з його прозовим відповідником, ліричний лист більш емоційно розкутий, не раз оздоблений значною кількістю художніх засобів. Зрідка проявляється в ліриці жанрова форма щоденника. Під впливом масової культури

XX-XXI століть виникло чимало текстів, які є ліричною імітацією оголошення, реклами, написів-графіті на мурах, есемес-повідомлень тощо.

До різновидів ліричної експресії, що імітують внутрішнє мовлення людини, зараховуємо внутрішній монолог, внутрішній діалог, потік свідомості та візіонерську лірику.

Питомою формою ліричного монологу й лірики загалом є внутрішній монолог, що характеризується розкутістю емоцій, проникливістю думок та медитативністю. Експресія внутрішнього монологу має автокомунікативну форму і спрямована на самоаналіз, самоідентифікацію та осягнення духовних підвалин людського буття. Основний жанр – роздум (медитація). Провідна думка внутрішнього монологу обертається навколо однієї ментальної або емоційної події. Нерідко зустрічаємо риторичне звернення до умовного адресата, особливо у ліриці «з-за ґрат» – поетичних текстах в'язнів сумління В. Стуса, Я. Заграднічека та В. Бокова.

Драматичність, тобто напружена внутрішня діалогічність ліричного монологу, часто набуває форми розмови суб'єкта ліричного мовлення з самим собою через низку поривчастих питань і відповідей, стверджень і заперечень, спонукань, звинувачень, благань та інших риторичних фігур схвильованого мовлення. Лірична форма внутрішнього діалогу передає пекучі сумніви, драматичну боротьбу супротивних думок і почуттів ліричного Я.

Серед різновидів ліричної експресії, що імітують внутрішнє мовлення, характерні ознаки мають «потік свідомості» (спонтанне внутрішнє мовлення, яке виражає глибинні психічні процеси у плинні вільних асоціацій) і візіонерська лірика (ліричний вираз віщих сновидінь та містичних станів, таких як божественне натхнення, релігійний екстаз, внутрішнє прозирання в майбутнє). Сюрреалістичний «потік свідомості» появляється в ліриці Б.-І. Антонича і досягає розквіту в поезії Е. Андіївської. Класичні зразки візіонерської лірики – «Ісаїя. Глава 35» Т. Шевченка, «Каменярі» І. Франка, «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух...» П. Тичини, лірика В. Стуса.

Інноваційні засоби вираження ліричної експресії досліджено у *третьому підрозділі* – *«Експериментальна поезія: інтерсеміотичні (міжродові, міжмистецькі, міждискурсивні) різновиди ліричного мовлення»*. Головною прикметою цієї поезії є експериментування або гра з кодами і засобами вербальних та інтермедіальних систем комунікації.

Структурування ліричного мовлення таких текстів полягає не лише у зв'язках із іншими родами (драматизація в рольовій ліриці, ліричному діалозі), а й у залученні засобів інших мистецьких форм (музичність у символізмі, роль малярських ефектів в імпресіонізмі, кіно в поезії авангардизму, роль інтернету у трансформаціях сучасного поетичного тексту, відео-поезія). Такий синкретизм уможливорює поширення діапазону ліричної експресії завдяки збільшенню кількості комунікативних каналів. Тут значно видозмінюються або й зникають традиційні способи вияву внутрішніх комунікативних інтенцій, а імпліцитні та експліцитні суб'єкти постають як керовані потенцією експерименту, непередбачуваністю його розвитку.

З огляду на широкий спектр засобів вираження в сучасних поетичних формах, головну увагу зосереджено на візуальній поезії, деяких формах перформансу й так званій цифровій поезії. Поєднання кількох каналів передачі інформації (словесний та зоровий) загострює реакцію сприймача й підсилює можливості досягнення головної мети – естетичного впливу на внутрішнього адресата (якщо він присутній експліцитно) та, звісно, на зовнішнього реципієнта.

У **ВИСНОВКАХ** узагальнено результати дослідження.

Поставивши завдання осмислити систему комунікативних моделей взаємодії ліричного адресанта й адресата в ліричній експресії, ми зіткнулися з низкою проблем сучасного літературознавства, пов'язаних із пошуком мистецької природи лірики. Методологічна настанова на зіставлення ліричної експресії та епічної нарації на комунікативній площині, яка є спільною для обох викладових форм, сприяла виявленню специфіки цього літературного роду та створенню типології його комунікативних інстанцій.

Аналіз явища комунікації в ліриці здійснено з урахуванням науково-критичного дискурсу, що починається ще з праць античних філософів, у яких поняття лірики було розглянуто в дуже вузькому ракурсі. Простежено кристалізацію ідей і теорій комунікативності ліричних текстів на наступних етапах теоретико-літературного розвитку, зокрема в дослідженнях сучасних українських (В. Смілянська, А. Ткаченко, А. Біла, В. Назарець, А. Підпалый, В. Мальцев) та закордонних (А. Окопєнь-Славінська, Б. Корман, Т. Сільман, Ю. Левін, Дж. Каллер, Є. Мюллер-Зеттельман, С. К'єркегард, Р. Селл) науковців.

Підсумком аналітичного дослідження комунікативної специфіки ліричної експресії стала вперше створена в українському літературознавстві багаторівнева комунікативна модель ліричної експресії, її змісту, форм, суб'єктів ліричного мовлення та адресатів. Окреслено особливості спрямування комунікативних інтенцій ліричного суб'єкта залежно від різновиду ліричного адресата. Концептуально осмислено явище ліричної експресії, і, на відміну від лінгвістичних концепцій, що розглядають експресію як художній засіб, окреслено її функціональні характеристики як своєрідний спосіб мистецького викладу.

Основні результати роботи зводяться до таких висновків:

1. На відміну від епічних та драматичних форм викладу, лірична експресія риторично виражає внутрішній світ ліричного Я (почуття, думки, настрої, вольові прагнення тощо) через викладові форми, які імітують різні види експресивного мовлення: внутрішній монолог, ліричний діалог, виголошений монолог, опис, який справляє враження безсуб'єктності, лірична контемпліяція, візія.

2. Комунікативна структура ліричної експресії вольових прагнень, емоційних сплесків, концепційного мислення комунікативно спрямована від адресанта до адресата, в тому числі й до власного ліричного Я (лірична автокомунікація). Посередником між зовнішньотекстовим біографічним Автором і його ліричним текстом є внутрішньотекстовий суб'єкт мовлення, котрий може бути наближеним до Автора (ліричне Я) чи віддаленим від нього (особливо в рольовій ліриці).

3. Увиразнена засобами ритмотворення, звукової організації, метафоричної образності, поетичного синтаксису, графіки та пунктуації, лірична експресія

характеризується збігом часу ліричного висловлювання з моментом яскравого емоційного переживання або ідейного розуму («тут-і-тепер»).

4. Виразником ліричної експресії є суб'єкт ліричного мовлення у формі ліричного Я та його модифікацій (медитативне, сповідальне та апелятивне Я ліричного тексту, ліричне Ми, суб'єкт рольової лірики, власне автор). Специфіку ліричного Я демонструє багато ознак, зокрема його вираження у формі автокомунікації, яка проявляється у злитті ліричного адресанта й адресата. Інтравертність мислення є характерною ознакою мовлення автокомунікативного ліричного Я. І, навпаки, екстравертність характерна для мовлення ліричного Ми, що формується на основі об'єднання адресанта й адресата.

5. Рольова лірика – специфічна форма експресії від імені ліричного персонажа-оповідача, котрий зазвичай постає як історична, міфологічна чи літературна постать. Приміряння на себе тієї чи іншої ролі проблематизує межу поміж «власне автором» («абстрактним автором») і ліричним персонажем, створює мистецький ефект одивнення.

6. Явище ліричної адресації визначено як інтенційну спрямованість поетичного мовлення на риторичну комунікативну інстанцію адресата ліричного повідомлення. Порівняно з епічним адресатом, ліричний адресат має безліч риторичних видозмін – ліричне Я може звертатися до відсутніх осіб (дистанційна комунікація), явищ природи (апострофа), абстрактних предметів тощо. Адресат виконує жанротворчу функцію щодо таких форм адресованої лірики, як послання, гімн, молитва, колискова та ін.

7. Здійснено класифікацію ліричної експресії за критерієм суб'єктної організації: лірика першоособова (елегія, пісня, медитація, думка, гімн, рольова лірика), другоособова (присвята, послання, епістола, епітафія, ліричне послання, заповіт), третьоособова (портрет, пейзаж, ліричний діалог).

8. Лірична експресія залучає всі мовні засоби і проявляється в імітації різних форм комунікативного мовлення (усного, писемного, внутрішнього) та автокомунікації (мовчазного споглядання, вслухання, вчування, мовної гри). Усномовленнєві форми експресії – виголошений монолог, «трибунна» поезія, зразки ліричних текстів, що відтворюють притишене мовлення (інтимна лірика), телефонну розмову як різновид дистанційної комунікації. Різновиди ліричної експресії, що імітують форми писемного мовлення – ліричний щоденник, лист, а також есемес-повідомлення, оголошення, реклама тощо. Різновиди ліричної експресії, що відтворюють форми внутрішнього мовлення – роздум, внутрішній діалог, потік свідомості, візіонерська лірика.

9. Встановлено, що новітні прояви ліричної експресії в експериментальній ліриці використовують комбінаторні можливості творчої гри з кодами і засобами вербальних та невербальних комунікативних систем, зачаровуючи сприймача свободою творчої фантазії та несподіваними ефектами.

Запропонована систематизація комунікативних моделей ліричного мовлення відкриває ширші горизонти для вивчення ліричного тексту, збільшуючи інтерпретаційні можливості й поглиблюючи наше розуміння природи цього літературного роду. Серед перспективних напрямів дослідження – типологія

історичних, національних, жанрових і стилєвих видозмін внутрішньотекстуальної ліричної комунікації у системі «адресант – лірична експресія – адресат».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті у фахових виданнях

1. Жук О. Модель автокомунікації як «самособоюнаповнення» у ліричних текстах В. Стуса // Сучасні літературознавчі студії. Феномен дому в літературознавчій перспективі. Збірник наукових праць. Випуск 13. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2016. С. 217-225.

2. Жук О. Комунікативні особливості ліричних текстів в'язнів ГУЛАГу (на матеріалі тюремної лірики Василя Стуса, Яна Заграднічека та Віктора Бокова) // Наукові праці : науково-методичний журнал. Випуск 265. Т. 227. Філологія. Літературознавство. Миколаїв : Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. С. 16-21.

3. Жук О. Особливості адресата у внутрішній комунікативній системі ліричних текстів // Spheres of culture. Volume 15. Lublin, 2016. P. 34-40.

4. Жук О. Внутрішньокомунікативна структура ліричних текстів : коло проблем і перспективи дослідження // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 67, ч. 1. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. С. 91-97.

5. Жук О. Суб'єктна система ліричної експресії // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки» №1/2019. Запоріжжя, 2019. С. 32-38.

Додаткові публікації (матеріали та тези конференцій)

1. Жук О. Форми ліричної експресії в поезії М. Грушевського // VIVAT ACADEMIA. Львів, 2016. Випуск 1. С. 81-85.

2. Жук О. Форми ліричного адресанта як частини внутрішньої комунікації ліричного тексту // Іван Денисюк: не попів снів, а серця жар... : Збірник наукових праць та матеріалів. Серія «Українська філологія : Школи. Постаті. Проблеми». Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. Випуск 17. С. 115-120.

3. Жук О. Комунікативні моделі ліричних текстів збірки Івана Франка «Зів'яле листя» // «Я есть пролог...» : матеріали Міжнародного наукового конгресу, до 160-річчя від дня народження Івана Франка (Львів, 22-24 вересня 2016 року) : у 2 т. – Т. 1. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 622-630.

АНОТАЦІЯ

Жук О. І. Внутрішня комунікативна система ліричних текстів (різновиди адресанта, адресата і ліричної експресії). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 10.01.06 «Теорія літератури». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

Дисертацію присвячено вивченню ліричного мовлення на комунікативній площині, яка є спільною для епічної нарації та діалогічної форми у драмі, що дало змогу виявити своєрідність ліричної експресії як викладової форми та створити типологію комунікативних інстанцій у цьому літературному роді.

Уперше в українському літературознавстві запропоновано системну багаторівневу комунікативну модель ліричної експресії, її змісту, форм, суб'єктів ліричного мовлення й адресатів.

Доведено, що особливості ліричної комунікації полягають у специфічній формі викладу – ліричній експресії думки, почуття, волі, споглядання і гри у параметрах ліричної суб'єктності «Я – тут-і-тепер».

Здійснено класифікацію ліричної експресії за критеріями суб'єктної організації, формами мистецької імітації мовлення усного, писемного, внутрішнього та автокомунікації.

Ключові слова: внутрішня комунікація, лірична експресія, лірична адресація, адресант, суб'єкт мовлення, ліричне Я, ліричний адресат, неномінований адресат, ієрархічна спрямованість, риторична інстанція, комунікативна ситуація.

АННОТАЦИЯ

Жук О. И. Внутренняя коммуникативная система лирических текстов (разновидности адресанта, адресата и лирической экспрессии). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук (доктора философии) по специальности 10.01.06 «Теория литературы». – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2019.

Диссертация посвящена изучению лирической речи в коммуникационном аспекте, который является общим для эпической наррации и диалогической формы в драме, что позволило выявить своеобразие экспрессии как формы изложения и создать типологию коммуникативных инстанций в этом литературном роде.

Впервые в украинском литературоведении предложено системную многоуровневую коммуникативную модель экспрессии, ее содержания, форм, субъектов лирической речи и адресатов.

Доказано, что особенности лирической коммуникации заключаются в специфической форме изложения – лирической экспрессии мысли, чувства, волі, созерцания и игры в параметрах лирической субъектности «Я – здесь-и-сейчас».

Осуществлена классификация экспрессии по критериям субъектной организации, формами художественной имитации речи устной, письменной, внутренней и автокоммуникации.

Ключевые слова: внутренняя коммуникация, лирическая экспрессия, лирическая адресация, адресант, субъект речи, лирическое Я, лирический адресат, неноминированный адресат, иерархическая направленность, риторическая инстанция, коммуникативная ситуация.

SUMMARY

Zhuk O. I. Internal communicative system of lyrical texts (varieties of the addressant, addressee and lyrical expression). – Qualifying scholarly work submitted as a manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of philological sciences (doctor of philosophy) in specialty 10.01.06 «Theory of literature». – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2019.

The dissertation is devoted to the study of lyrical speech on the communicative plane, which is common to epic narration and dialogical form in the drama, which made it possible to identify the peculiarity of lyrical expression as presentation form and to create the typology of communicative instances in this literary genre. Instead, lyrical expression, along with narration and dialogical speech in the drama, appears as the original presentation form. Unlike epic and dramatic forms of presentation, lyrical expression rhetorically expresses the inner world of lyrical I (feelings, thoughts, meditative thinking, moods, and states) through presentation forms that imitate different types of expressive speech: an internal monologue, lyrical dialogue, a pronounced monologue, a description with imitation of subjectivity without subject, lyrical contemplation, vision. The linguistic realization of these forms in lyrical texts is carried out with the help of a variety of artistic and expression means of poetic phonics, rhythmic, stanzas, graphics, lexicon, syntax, rhetorical figures, figurative system, compositions, themes, intertextuality.

For the first time in the Ukrainian literature studies a systematic multilevel communicative model of lyrical expression, its contents, forms, subjects of lyrical speech and addressees is offered.

The concept of the specifics of the lyrics as a literary genre is specified, and the methodology of studying the functional factors of the internal communicative structure of lyrical speech – the addressant, the addressee and the lyrical expression – is improved.

It is proved that the features of lyrical communication are in the specific form of presentation – the lyrical expression of thought, feeling, will, contemplation and play in the parameters of lyrical subjectivity «I – here – now».

It was established that the expresser of lyrical expression is the subject of lyrical speech, represented in the form of lyrical I and its modifications (lyrical We, the subject of role lyrics, actually the author). As an intermediary between the external textual biographical Author and his lyrical text, the intratextual subject of speech may be close to the Author (lyrical I) or distant from him (in role lyrics). Many features show the specificity of lyrical Self, in particular it's expressing in the form of autocommunication, which manifests itself in the merger of the lyrical addressant and the addressee.

The position of the lyrical addressee as an instance in the communicative system of lyrical text, which performs many functions, is substantiated. Compared to an epic addressee, the lyric addressee has many rhetorical modifications – lyrical I can refer to missing persons (distance communication), natural phenomena (apostrophe), abstract subjects, etc. Attention is drawn to the phenomenon of "quasi-addressee" inherent in lyricism – addressed to dead or non-existent addressees. The presence of addressees in

the text has a genre forming function in such forms of addressed lyrics as a message, hymn, prayer, lullaby, etc.

The classification of lyrical expression was made according to the criteria of a subjective organization (lyrics of the first, second and third person), forms of artistic imitation of speech of the oral (pronounced monologue, «tribune» poetry, etc.), written (lyrical diary, letter), internal (reflection, internal dialogue, a stream of consciousness, visionary lyrics) and autocommunication (contemplation, listening, combinatorial game with codes and means of verbal and intermediary communication systems).

It was found out that experimenting with the combinatorial possibilities of creative game with codes and means of verbal and intermediate communicative systems, modern lyrics is looking for new ways of influencing the perceiver, having repeatedly reaching unexpected aesthetic effects.

The intracommunicative model of lyrical speech offered in the dissertation opens broad possibilities for understanding the artistic specificity of lyrics and its scientific interpretation.

Key words: internal communication, lyrical expression, lyrical addressing, addressant, subject of speech, lyrical Self, lyrical addressee, unnominated addressee, hierarchical orientation, rhetorical instance, communicative situation.

Підписано до друку 13.08.19
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Зам. №13/08-1
Ум. друк. арк. 0,9
Наклад 100 прим.

Видавництво “Галич-Прес”
Видавець ФОП Король І.В.
м. Львів, вул. Гнатюка, 17
Ел. пошта: lvivprint@ukr.net. Тел. 096-59-88-924
Свідоцтво ДК №5353 від 24.05.2017 р.